

ZÁPISNÍK SLOVENSKÉHO JAZYKOVEDCA

Bulletin Slovenskej jazykovednej spoločnosti pri SAV

Ročník 3 • Číslo 4 • 1984

T É Z Y P R E D N Á Š O K

Koncepcia novej normatívnej pravopisnej príručky

Pravidlá slovenského pravopisu, ktoré sú našou základnou normatívnou pravopisnou príručkou, vyšli posledný raz pred viac ako desiatimi rokmi /11. vyd., 1971/. Pravidlá nie sú už niekoľko rokov na knižnom trhu, takže mnohí záujemcovia si ich nemôžu zaobstaráť a pri práci ich využívať. Viaceré výklady sú neúplné alebo nepresné alebo sú z hľadiska najnovšieho výskumu slovenského pravopisu prekonané, a preto Pravidlá nie sú vždy spoľahlivou oporou pre prax. Doterajšie Pravidlá nie sú pritom príručkou, v ktorej by sa v zhode s ich názvom podávali iba pravidlá písania v slovenčine, ale sú príručkou, ktorá okrem pravopisných pravidiel obsahuje aj pravidlá slovenskej výslovnosti a gramatické pravidlá. Všeobecne sa dnes uplatňuje náhľad, že v súčasnosti, keď základné poučky o slovenskej spisovnej výslovnosti, tvorení slov, ich skloňovaní a časovaní a o slovenskej syntaxi sú alebo budú v osobitných príručkách a syntetických jazykovedných dielach, nie je potrebné vydávať Pravidlá slovenského pravopisu v ich doterajšej podobe. Čoraz naliehavejšie sa ukazuje potreba vydať novú normatívnu príručku, ktorá by obsahovala iba

pravopisné pravidlá; táto príručka by mala byť spracovaná na základe najnovších vedeckých výskumov v oblasti slovenského pravopisu, mala by byť záväzná pre všetkých používateľov spisovnej slovenčiny a mohla slúžiť aj ako východisko pre vypracúvanie špeciálnych pravopisných príručiek /napríklad pre potreby školy, publicistických pracovníkov a podobne/. Z rozličných príčin sa ako najvhodnejší ukazuje doterajší názov, lebo Pravidlá slovenského pravopisu majú už vyše polstoročnú tradíciu a majú aj v slovenskej kultúrnej verejnosti postavenie pravopisnej príručky s najvyššou autoritou, opierajúcou sa o autoritu Matice slovenskej ako najvyššej slovenskej kultúrnej a vedeckej inštitúcie v minulosti, ktorá vydávala Pravidlá do roku 1953, a o autoritu Slovenskej akadémie vied ako najvyššej vedeckej inštitúcie na Slovensku v súčasnosti, ktorá vydáva Pravidlá od roku 1953.

V nadväznosti na doterajšie Pravidlá a niektoré iné pravopisné príručky nové Pravidlá budú obsahovať dve základné časti: 1. Pravopisné pravidlá, 2. Pravopisný slovník.

Do časti Pravopisné pravidlá budú patriť tieto kapitoly: 1. Slovenský pravopis, 2. Hlásky a písmená, 3. Písanie skratiek a značiek, 4. Hranice slov v písme, 5. Rozdeľovanie slov v písme, 6. Písanie veľkých písmen, 7. Rozdeľovacie znamienka, 8. Transkripčia a transliterácia.

V kapitole Slovenský pravopis sa podá stručné poučenie o písme používanom v spisovnej slovenčine /latinské hláskové písmo, latinka/ a o slovenskej abecede /výpočet slovenských písmen v ustálenom poradí/. V kapitole Hlásky a písmená sa

bude hovoriť o zásade označovať jednu hlásku jedným písmenom a o odchýlkach od tejto zásady. Podrobnejšie sa rozpracujú jednotlivé odchýlky: písanie hlások t, ď, ň, ľ, i - y, ä, v, písanie hlások, ktoré sa v reči spodobujú, písanie nezdomácnených slov cudzieho pôvodu. V novej kapitole Písanie skratiek a značiek sa súhrnne podá poučenie o ich písaní malými alebo veľkými písmenami. V ďalšej novej kapitole Hranice slov v písme sa bude hovoriť o písaní slov dohromady alebo osobitne podľa ich významu, napr. do konca - dokonca /s ohľadom na bežnú prax, v ktorej takéto prípady spôsobujú značné ťažkosti/. V kapitole Rozdeľovanie slov v písme pôjde o spresnenie a doplnenie doterajších poučiek o rozdeľovaní slov v písme na konci riadkov so zreteľom na čoraz častejšie vyhotovovanie najrozličnejších textov na písacích a sádzacích strojoch a istým ústupom písaných jazykových prejavov. V kapitole Písanie veľkých písmen sa podrobnejšie spracuje najmä písanie veľkých písmen vo vlastných menách /doplnenie a spresnenie výpočtu vlastných mien a nové, vecne správnejšie spracovanie výkladov o písaní veľkých písmen vo viacslovných názvoch chápaných ako vlastné mená/. V kapitole Rozdeľovacie znamienka sa podá súhrnný obraz o používaní jednotlivých interpunkčných znamienok a výklad o používaní rozdielnych interpunkčných znamienok v rovnakej funkcii podľa potrieb alebo záujmov pisateľa. Kapitola Transliterácia a transkripčia bude obsahovať všeobecné poučenie o zásadách prepisu z jazykov s nelatinkovými písmami do slovenčiny a tabuľky prepisu

z jednotlivých jazykov, predovšetkým z azbuky používanej v niektorých slovanských jazykoch, prípadne aj v niektorých iných jazykoch /napr. v moldavčine, v mongolčine/, a z gréckeho písma.

Druhou časťou pripravovaných Pravidiel slovenského pravopisu bude Pravopisný slovník, ktorý bude obsahovať slová dôležité z pravopisného hľadiska, napr. slová s písmenami t, d, n, l pred e, i, slová s i - y, nezdôvodnené slová cudzieho pôvodu s rozdielom medzi pravopisom a výslovnosťou, slová s hláskami, ktoré sa v reči spodobujú, slová písané dohromady na rozdiel od spojenia slov písaných osobitne typu dokonca - do konca a podobne, a jednotlivé nové slová /domáce i prevzaté/, pri ktorých sú pravopisné aj iné problémy.

Celkový rozsah nových Pravidiel by mal byť rovnaký ako rozsah doterajších Pravidiel /asi 450-500 strán/.

Prípravu nových Pravidiel slovenského pravopisu možno využiť na prípadnú úpravu doterajšej pravopisnej kodifikácie. Aktuálna je stále otázka písania i a y /úplného alebo čiastočného odstránenia y/, písania veľkých písmen vo vlastných menách, najmä spôsob písania názvov typu ulica Partizánov, a používanie niektorých interpunkčných znamienok, napr. spojníka v zložených výrazoch, znovu treba uvážiť spôsob prepisu z jazykov s nelatinkovými písmami do slovenčiny atď.

PhDr. Ladislav Dvonč, CSc.

/7. II. 1984 - Bratislava/

Tendencie vedúce k vývinu slovenského pravopisu

Za 200 rokov vyšlo 17-ro prác /pravidíel/ o pravopise v slovenčine, z čoho štyri takéto práce boli individuálne a trinásť bolo kolektívnych. Najväčšie kolísanie v pravopise bolo do roku 1931 /rok vyjdenia prvých kolektívnych pravidiel pravopisu/, potom sa už vydávajú pravidlá iba s menšími zmenami /najpozoruhodnejšia úprava bola r. 1953/.

Pred novým vydaním Pravidiel slovenského pravopisu je na programe jednak otázka kodifikácie a jednak otázka žánru, akým sa pravidlá budú prezentovať.

Príčiny, ktoré nastoľujú úlohu nového vydania, sú najmä tieto: 1. v poslednom čase slovenčina zaznamenáva prudký rozvoj slovnej zásoby a výraznú stylistickú diferenciáciu; 2. existuje viacero pravopisných úzov najmä v rozličných redakciách pod vplyvom existencie viacerých pravopisných pomôcok, a tieto úzy sa často povyšujú na normy - vzniká nejednotnosť v písomných prejavoch; 3. zo dna na deň sa zvyšuje vzdelanostná a kultúrna úroveň používateľov spisovného jazyka, ktorí očakávajú modernizáciu v kodifikácii i v žánri; 4. zvyšuje sa frekvencia písomných prejavov oproti ústnym prejavom v rečovej komunikácii.

K bodu 1: Do slovenčiny pribúda každoročne 500 nových slov preberaním, deriváciou a metaforizáciou, ktorých pravopisná podoba si vyžaduje neustále pozornosť. Vznikajú problémy s ich statickou, ale aj kontextovou, paradigmatickou písomnou podobou. Stylistická diferenciácia slovenčiny je úzko zviazaná najmä s pravopisom interpunkcie a veľkých písmen.

V doterajších pravidlách sa nevenovala pozornosť odchýlkam od normy. K bodu 2: Popri oficiálnych Pravidlách slovenského pravopisu existuje iná príručka pravidiel pre školy, iná príručka A. Zaunera, existujú slovníky cudzích slov, česko-slovenská norma o úprave písomností i ďalšie pramene, ktoré sa zhodujú iba v základných črtách. K bodu 3: V doterajších Pravidlách slovenského pravopisu sa traja banálne poučky o takzvaných vybraných slovách /čmýriť sa, smyk, ryčať, tryzna, varyto, zlosyn, mýtnik .../, no nevenuje sa pozornosť oveľa frekventovanejším pravopisne problematickým slovám. V slovníku Pravidiel sa uvádzajú slová typu ruka, oko, nos, doma, reč, kniha atď., no niet v nich stovky nových a internacionálnych slov, s ktorými sa moderný človek denne stretá. K bodu 4: Pri zvyšujúcom sa počte písomných prejavov Pravidlá sa dostávajú do kolízie s modernými formálnymi výrazovými prostriedkami, ako sú tabuľky, typy písma a rozličné ďalšie mimojazykové optické výrazové prostriedky.

Pokiaľ ide o žáner, v doterajších Pravidlách sa mieša ortografia s ortoepiou, mieša sa didaktický výklad s opisom normy, nie je jasný adresát a vlastne ani funkcia doterajšej "kničky".

Prof. PhDr. Jozef Mistrík, DrSc.

/17. IV. 1984 - Bratislava/

Voľné a tesné vzťahy

Pozornosť sa venuje iba istému aspektu tesnosti a voľnosti medzi vetnými členmi vo vete a vetami v súvetí. Ide

o hierarchiu tesnosti-voľnosti pri dvoch alebo niekoľkých vetných /súvetných/ členoch závislých na jednom nadradenom člene /nadradenej vete/, teda o istý model zloženej syntagmy s dvoma alebo viacerými nerovnocennými závislými členmi. Ako dôsledok tejto nerovnocennosti závislých členov vzniká neľahká otázka: ktorý z týchto členov je tesnejšie a ktorý voľnejšie viazaný na nadradený člen, pretože vychádzame z predpokladu, že nie sú na jednej syntaktickej úrovni. Táto otázka sa konfrontuje s Kopečného názorom /Základy českej skladby/ o troch rovinách tesnosti v determinácii, kde sa uvádza hierarchia /priorita/ rozličných závislých členov. Sú to nesporné hodnotné uzávery, ale iba v rámci jednotlivých syntagiem ako súčastí vetných vzorcov, teda na rovine jazyka. Treba však zdôrazniť, že aj priorita nerovnocenných závislých členov podlieha aktuálnej situácii, a že tu teda nemožno narábať s konštrukciami syntagiem a vetných vzorcov, ale s konštrukciami postavenými do istých konkrétnych /jedinečných/ situácií, teda s konštrukciami v rámci výpovedí.

PhDr. Richard Schnek

/2. V. 1984 - Trnava/

Co je exaktní popis jazyka a aplikovaná lingvistika

1. Studium jazyka bylo vždy spjato s potřebami společnosti. Od počátku jazykovědy je tato věda spjata s potřebou překlenutí jazykové různosti - překlad a výuka cizím jazykům a potřebou porozumění textu - znalost starších vývojových stádií, jazyková správnost a přesná interpretace. Tyto spo-

lečenské potřeby a příslušné aplikace jsou v podstatě stále stejné. Nová doba mění pouze to, že nástrojem či prostředníkem při aplikacích nemusí být člověk, ale může jím být počítač.

2. Vstup počítačů na scénu přináší s sebou řadu nových požadavků. Rozdíl mezi člověkem a počítačem je zásadní. Počítači chybí lidská zkušenost, věcná znalost skutečnosti, tak jak nás obklopuje, počítač nemyslí jako člověk. Tyto rozdíly, jež se jeví jako slabina počítačů, jsou v jistém smyslu vyváženy vlastnostmi, v nichž počítač mnohonásobně převyšuje člověka, jako přesnost, šíři paměti, rychlost mechanických operací a pod. Při jazykovědných aplikacích tu je nutné, aby jazyk byl popsán tak, že nic není ponecháno na intuici či domyslení, které člověk může udělat. Počítačové aplikace odhalily řadu jazykových jevů, které klasické gramatiky nepopisovaly, protože je pro člověka popisovat vlastně nemusely. Potřeba plurálu po předložce mezi je tak jasně dána významem této předložky, že ji není třeba v gramatice určení člověka zvlášť připomínat jako jazykové pravidlo. Jindy ovšem jde o zjištění, která ani v gramatice dresování člověka nemají chybět. Např. nové poznatky o významu spojek, rozsahu negace, aktuálním členění, významu kvantifikátorů a pod.

3. Požadavek exaktního popisu jazyka, jakkoli je nezbytným předpokladem počítačových aplikací, nepřišel do lingvistiky z oblasti aplikací, ale z oblasti teoretického myšlení. Ve vývoji vědy lze pozorovat trend vedoucí k metodologickému vytríbení a k budování popisů, v nichž jsou základní pojmy

přesně definovány, tvrzení dokazována atd. V poválečném období jsme svědky snahy přiblížit formální úroveň různých věd metodologicky nejvyspělejším vědním oborům matematice a logice. Snahou o takový pokrok v lingvistice jsou práce Chomského, ale též kategoriální gramatiky a jiné jazykové modely. Jazykověda, která je a vždy zůstane empirickou vědou, se ovšem může dostat na úroveň matematice blízkou, nicméně této úrovně v úplnosti dosáhnout nemůže. Důležitost exaktního popisu všude tam, kde je možný díky předchozím empirickým výzkumům, je však zřejmá, protože odstraňuje mlhavost /nejen na vyjádření/ výsledků, umožňuje jejich ověřitelnost a zajišťuje skutečné a jednoznačné vzájemné pochopení badatelů.

4. Význam i přínos exaktního popisu jazyka je dostatečně znám. Nicméně je třeba upozornit na několik stále platných nebezpečí. První je v nesprávném chápání vztahu matematiky a lingvistiky. Druhé je v nedocnění zásadních rozdílů modelu a modelování skutečnosti. Třetí /spojené s druhým/ je vytváření nezáujmu o exaktní těžko uchopitelné či vůbec neuchopitelné stránky jazyka.

PhDr. Petr Pitha, CSc.

/7. V. 1984 - Nitra,

11. V. 1984 - Trnava/

Automatická syntaktická analýza

1. Automatická syntaktická analýza vždy pracuje s povrchovou syntaktickou formou vět jako se svým vstupem.

Podstatu úkolu je možno vidět v tom, že k této formě má být nalezena její hloubková struktura, významová stavba, funkce. Protože počítač, který je nástrojem takovéto analýzy, pracuje bez jakékoli lidské znalosti jazyka i světa, je třeba postupovat výhradně na základě formálních ve větě obsažených ukazovatelů. Funkční pojetí jazykového systému členěného do rovin spjatých vztahem formy a funkce se jevil jako velmi příhodný základ pro počítačový systém analýzy. Lingvistický tým se odpočátku postaral o dobrý /na aplikace přímo nezávazný/ popis jazyka, který by mohl sloužit v různých typech aplikací. Tímto popisem je funkční generativní popis jazyka.

2. Funkční generativní popis jazyka byl v základních rysech završen P. Sgallem a rozpracován jím samým a jeho spolupracovníky, zejm. E. Hajičovou a J. Panevovou, v matematických aspektech též M. Plátkem. V této gramatice jsou věty generovány na rovině významové stavby, a to v podobě stromů, na jejichž vrcholu stojí sloveso. Na stromech jsou definovány velmi zhruba řečeno dvě relace. Prvá, opřená o valenční teorii, zachycuje vertikální dimenzi stromu, rozvíjení a koordinaci. Druhá, lingvisticky opřená o studium výpovědní perspektivy, zachycuje horizontální dimenzi stromu, aktuální členění. Takto popsáním významům je pak serií převodníků dána povrchová podoba až do tvaru sledu hlásek.

3. Rozsah využití této gramatiky je pochopitelně různý podle charakteru aplikace. Strojový přehled např. nevyžaduje analýzu některých složitých jevů, když konstrukce jsou

ve vstupním jazyce stejně homonymní jako v jazyce výstupním, např. český adnominální genitiv a jeho ekvivalenty v jiných jazycích, koordinační konstrukce a i. Při automatické zodpovězení dotazů, když je třeba pracovat s interferencemi, je však nějaká analýza těchto konstrukcí nutná. Důležitým kritériem je jistá i frekvencovanost nějakého jevu, jeho centrálnost či perifernost, produktivita či archaičnost. S hlediska počítačů je třeba zvažovat míru komplikací a složitosti analýzy.

4. Zásady analýzy byly pak stručně demonstrovány na algoritmu pro předložky za a před, přičemž naznačeny i některé vztahy mezi rovinami morfológickou, syntaktickou a sémantickou.

PhDr. Petr Pitha, CSc.

/8. V. 1984 - Nitra/

Pravopis vlastných mien

Písanie veľkých písmen vo vlastných menách, ktoré je iba jedným z viacerých prípadov používania veľkých písmen v spisovnej slovenčine, patrí k najťažším a najkomplikovanejším bodom našej pravopisnej sústavy /čo súvisí predovšetkým s otázkou vymedzenia vlastného mena a jeho jednotlivých druhov/, a preto v pripravovaných Pravidlách slovenského pravopisu spracovaniu výkladov o písaní veľkých písmen vo vlastných menách bude potrebné venovať zvýšenú pozornosť. Výklady musia byť vecne správne /zodpovedať súčasnej teórii vlastného mena/, a pritom jednotlivé poučky vyčerpávajúce /treba zachytiť všetky prípady písania veľkých písmen vo vlastných menách/ a jasne

a zrozumiteľne formulované, aby sa o ne mohol spoľahlivo opierať každý používateľ spisovnej slovenčiny.

V budúcich Pravidielach tak ako v doterajších a v niektorých iných pravopisných príručkách bude potrebné podať najprv výpočet jednotlivých druhov vlastných mien /slov alebo slovných spojení pokladaných za vlastné mená/ a potom zásady o písaní veľkých písmen vo viacslovných názvoch, ktoré chápeme ako vlastné mená.

V prehľade jednotlivých druhov vlastných mien treba presnejšie vymedziť niektoré pomenovania, ktoré sa v doterajších pravopisných príručkách nespomínajú, z hľadiska ich zaradenia medzi vlastné mená alebo apelatíva, napr. pomenovania členov umeleckých skupín alebo súborov odvodené od mena vedúceho skupiny, pomenovania príslušníkov bojových skupín odvodené od mena veliteľa a pomenovania príslušníkov bojových skupín odvodené od mena osoby, na počesť ktorej je skupina pomenovaná, napr. alexandrovovci, kováčovci, jánošíkovci /analogicky podľa pomenovaní príslušníkov hnutí odvodených od vlastných mien pôvodcu alebo vodcu, napr. štúrovci, brať ich ako apelatíva a podľa toho ich písať s malým začiatočným písmenom/, pomenovania nižších organizačných zložiek úradov, inštitúcií, ústavov, knižníc atď., ako sú oddelenia, odbory, úseky atď., napr. odbor vnútorných vecí Miestneho národného výboru v Žiline, oddelenie spisovného jazyka Jazykovedného ústavu Ľudovíta Štúra SAV, civilnosprávny úsek Ministerstva vnútra SSR /zväčša sa uplatňuje chápanie, že tu nejde o vlastné mená a preto sa takéto pomenovania tiež píše s malým začiatočným

písmenom/. Presnejšie ako doteraz bude potrebné spracovať písanie názvov výrobkov, strojov, liekov, potravín a pod. /odlíšiť najrozmanitejšie pomenovania výrobkov, ktoré sú vlastnými menami, od nepočetných pomenovaní, ktoré sa apelatizovali/. Upraviť treba aj triedenie vlastných mien na jednotlivé druhy, napr. nespracúvať názvy jedinečných dopravných prostriedkov a názvy výrobkov spolu s názvami umeleckých diel, dôležitých písomností atď., ale uvádzať ich osobitne v jednej alebo dvoch samostatných skupinách, neuvádzať privlastňovacie prídavné mená na -ov, -in utvorené z vlastných mien, napr. Hviezdoslavov, Evin, ako jednu zo skupín vlastných mien, lebo nejde o vlastné mená, ktoré patria medzi podstatné mená, ale o prídavné mená, tradične písané s veľkým začiatočným písmenom.

Zo zásad o písaní veľkých písmen vo viacslovných názvoch, ktoré chápeme ako vlastné mená, možno z doterajších Pravidiel prevziať bez nejakej podstatnej zmeny prvú zásadu o písaní veľkých písmen v názve, ktorý sa stáva vlastným menom ako celok a v ňom sa nevydeľuje ďalšie vlastné meno, ako aj druhú zásadu o písaní veľkých písmen v názve, ktorý ako celok je vlastným menom a ktorého súčasťou je ďalšie vlastné meno. Problematická je tretia zásada, podľa ktorej v niektorých, najmä zemepisných názvoch, obsahujúcich druhové meno a jeho bližšie určenie prídavným menom, pokladáme za vlastné meno len určujúce slovo /prídavné meno/. Poučka je nepresná, na čo ukazuje použitie slov niektorý a najmä, ale aj zmienka o bližšom určení prídavným menom, lebo platná kodifikácia má

na myslí nielen rovnaké písanie bližšieho určenia prídavným menom, ale aj nezhodným prívlastkom, napr. Mierové námestie, Námestie Mieru, a je aj vecne nesprávna, lebo vlastným menom nie je iba bližšie určenie zhodným alebo nezhodným prívlastkom, ale celé viacslovné pomenovanie /o ktorom sa v doterajších Pravidlách výslovne hovorí, že ho chápeme ako vlastné meno/, t.j. druhové meno a jeho bližšie určenie /zhodné alebo nezhodné/. Pretože vlastným menom je celý viacslovný názov, malo by sa podľa prvej zásady o písaní veľkých písmen vo viacslovných názvoch, ktoré chápeme ako vlastné meno, písať s veľkým písmenom prvé slovo aj v prípadoch Námestie mieru, Sad slobody, Ulica víťazstva /ako je podľa doterajšej kodifikácie Závod mieru, Strana slobody, Beh víťazstva atď./. Tento spôsob písania sa už dnes veľmi často uplatňuje v písaných a tlačených jazykových prejavoch, najmä v dennej tlači. Mal by sa uplatniť aj v názvoch typu ulica kapitána Nálepku /v ktorých sa veľké písmeno nepíše ani na začiatku bližšieho určenia druhového mena/, teda Ulica kapitána Nálepku. V niektorých zemepisných názvoch /názvoch hodnotených ako zemepisné názvy/ sa už aj podľa platnej kodifikácie píše s veľkým písmenom prvé slovo, napr. Trať družby. Odstránilo by sa takto aj kolísanie pri písaní niektorých názvov, ktoré sa raz hodnotia ako zemepisné názvy, napr. priehrada Mládeže /s veľkým písmenom sa píše bližšie určenie podľa tretej zásady/, inokedy ako názvy iného druhu, napr. Priehrada mládeže /s veľkým písmenom sa píše prvé slovo podľa prvej zásady/. V doterajších Pravidlách pri tretej zásade je aj zmienka, že podobne

pokladáme za vlastné meno rozlišujúci prívlastok pri menách osôb, napr. Ladislav Pohrobok, Jozef Druhý. Odôvodnenejšie je hovoriť o týchto menách v časti o menách ľudí a živých bytostí ako vlastných menách /o jednom druhu vlastných mien/, v ktorej sa už aj v doterajších Pravidlách niektoré takéto prípady spomínajú, napr. Peter Veľký, Jozef II. /Druhý/, Štefan Fašanga Cengáč. Tretia zásada o písaní veľkých písmen vo viacslovných názvoch, ktoré chápeme ako vlastné mená, by sa v ďalších Pravidlách nemala uvádzať. Písanie veľkých písmen v názvoch obcí podľa štvrtej zásady /s veľkým začiatočným písmenom píšeme všetky plnovýznamové slová/ je zaužívané a nepôsobí nejaké ťažkosti. Bude však potrebné výslovne sa zmieniť o rovnakom písaní názvov niektorých častí obcí /napr. Karlova Ves, Bardejovské Kúpele/ a o odlišnom písaní názvov typu Závaža pod Čiernym vrchom /v zemepisnom názve iného druhu, ktorý je súčasťou názvu obce, píšeme s veľkým začiatočným písmenom len prvé slovo podľa prvej zásady/. V budúcich Pravidlách bude potrebné presne určiť aj spôsob písania latinských názvov časopisov, zborníkov, relácií, spoločností, rozličných podujatí a pod.: Slavica Slovaca, Studia Academica Slovaca, Musica Aeterna, Collegium Classicum, či Slavica slovaca, Studia academica slovaca atď.

PhDr. Ladislav Dvonč, CSc.

/15. V. 1984 - Bratislava/

Ku konfrontačnému výskumu slovotvorných systémov

Ešte v roku 1963 M. Dokulil podrobne rozpracoval možné

metódy konfrontačného výskumu slovotvorby v slovanských jazykoch. Jeho projekt sa doteraz nerealizoval, hoci odvtedy počet fundamentálnych prác venovaných najdôležitejším otázkam slovotvorby mnohonásobne vzrástol. Ale práve preto, že väčšina týchto prác sa takmer nedotýka základných problémov konfrontačného výskumu slovotvorných systémov, základné postuláty vytyčené v spomenutej Dokulilovej štúdii doteraz nestratili svoju platnosť. A hoci sa táto štúdia týka predovšetkým metód konfrontácie slovotvorby v príbuzných jazykoch, viaceré jeho tézy možno s úspechom využiť aj pri konfrontácii štruktúry a fungovania slovotvorných systémov v geneticky aj typologicky odlišných jazykoch.

Podľa nášho názoru treba pri konfrontačnom výskume slovotvorby dvoch jazykov využívať tri základné metodologické postupy: štatistický, štruktúrny a typologický. Všetky sú vzájomne úzko späté a ich izolovaným použitím ťažko možno dôjsť k uspokojivým výsledkom.

Štatistický prístup k slovotvornému systému môže vychádzať už zo zistenia, ako sú zastúpené slovotvorne motivované slová v slovnej zásobe skúmaných jazykov ako celku. Ďalším krokom môže byť stanovenie distribúcie motivovaných slov podľa slovotvorných postupov: počet a percentuálne zastúpenie slov tvorených sufixáciou, prefixáciou, konverziou, kompozíciou atď. Samozrejme, využitie slovotvorných postupov v konfrontovaných jazykoch sa vzájomne odlišuje nielen kvantitou, ale aj tým, že zasahuje trochu odlišné sféry slovnej zásoby /pokús o grafické znázornenie tejto odlišnosti pozri

napr. u. E. S. Kubriakovovej. Napr. v nemčine vyše 40% slovotvorne motivovaných slov patrí ku kompozitám, v slovenčine ich je iba 10%. Preto ekvivalentmi nemeckých kompozít v slovenčine sú pomenovania tvorené zväčša inými postupmi /združené pomenovania, sufixálne deriváty, ba aj nemotivované slová/. Porovnávanie izolovaných lexikálnych jednotiek však má pre celkové poznanie slovotvorných systémov len obmedzenú hodnotu. Treba konfrontovať javy kategoriálneho charakteru, vnútornú organizáciu slovotvorných systémov skúmaných jazykov: slovotvorné hniezda, slovotvorné typy, slovotvorné kategórie. Namiesto lexikálnych ekvivalentov treba v nich zisťovať štruktúrne ekvivalenty. Možno napr. vysloviť hypotézu, že istým typom inojazyčných /napr. maďarských alebo nemeckých/ substantívnych kompozít zodpovedajú v slovenčine niektoré štandardné typy nominálnych slovných spojení s charakteristickou slovotvornou štruktúrou komponentov týchto spojení. V tejto etape konfrontačného výskumu je teda najdôležitejšie vymedziť inventár štruktúrnych ekvivalentov k základným produktívnym typom slovotvorne motivovaných slov.

Slovotvorný systém jazyka však možno skúmať aj z hľadiska istých typologických princípov. Podľa V. Skaličku morfológický a slovotvorný systém jazyka je založený na vzájomne sa dopĺňajúcich typologických princípoch. Ak v morfológii niektorého jazyka dominuje flektívny princíp, potom v slovotvorbe prevláda vplyv iného, napr. aglutinačného princípu. To sa týka napr. slovenčiny, kým v nemčine analyticko-introflektívna morfológia sa kompenzuje v slovotvorbe

prevažujúcim polysyntetickým princípom.

Doc. PhDr. Juraj Furdík, CSc.

/17. V. 1984 - Prešov/

Umelecký prednes ako komunikácia

Umelecký prednes je špecifický typ pripraveného ústneho jazykového prejavu. Recitátor zvukovo realizuje umelecký text, ktorý ideovo-esteticky interpretuje ako svoju jedinečnú výpoveď. Ešte predtým však prijme rolu percipienta ako jeden z potenciálnych adresných čitateľov. Ako takzvaný "tichý" čitateľ sa začína pripravovať na úlohu expedienta, ktorý bude vysielateľ informáciu zašifrovanú v "cudzom" texte ako vlastnú, subjektívnu výpoveď pre svojho percipienta.

V procese prípravy na prednes recitátor takto prekonáva premenu z adresáta estetickej informácie na expedienta. V rozmedzí tejto metamorfozy recitátora sa zároveň uskutočňuje aj pohyb od textu A k textu B. Text A je báseň alebo /spravidla/ úryvok prozaického diela, ktorý si recitátor zvolí, aby ho zvukovo verejne reprodukoval a pritom ho subjektívne interpretoval a takto prostredníctvom neho vyslovil svoj postoj a názor. Text B je teda text A modifikovaný uhlom pohľadu recitátora.

V skutočnosti je aj pohyb od textu A k textu B oveľa zložitejší. Premena spisovateľovho textu na recitátorov text je proces, ktorý má niekoľko vnútorne spätých zložiek a fáz. Text A vstupuje do textu B ako napísaný umelecký jazykový prejav. Recitátor buduje text B na jazykovom materiáli,

prostredníctvom ktorého spisovateľ zašifroval svoju estetickú informáciu. V tomto zmysle platí Text B = Text A. Ešte ako "tichý" čitateľ recitátor v príprave na prednes obsahovo-tematicky a ideovo-esteticky analyzuje text A, hľadá podobu svojej recitátorskej výpovede. Preto na obsahovo-tematickej rovine nevstupuje text A do textu B vo svojej úplnosti. Recitátorova výpoveď síce vyrastá z ideového /obsahovo-tematicko-filozofického, resp. sujetovo-kompozičného/ podložia textu A, no premieta sa na plochu textu B vo viac alebo menej modifikovanej podobe. Tento priemet je z jednej strany podmienený recitátorovými danosťami, jeho schopnosťami analyzovať text B ako /spravidla/ polysémický prejav a z druhej strany jeho interpretačným zámerom.

Navyše, pohyb od textu A k textu B znamená aj pretransformovanie písaného prejavu na ústny prejav. V tomto zmysle proces prípravy na prednes znamená hľadanie, výber, hierarchizáciu a diferencovanie /variabilnú/ synchronizáciu výrazových prostriedkov recitátora, a to najmä paralingvistických a prípadne aj extralingvistických. Zároveň to predpokladá aj ohľad na vonkajšie štýlotvorné faktory /proxemika, kostým, charakter publika, miestnosť a pod./. Text B je takto menej a zároveň viac ako text A. Text B však nemôže ísť proti textu A, tak ako recitátorova výpoveď nemôže poprieť zmysel spisovateľovej estetickej informácie.

K tomu ešte pristupuje nevyhnutnosť rešpektovať žánrové rozdiely medzi poéziou a prózou.

Doc. PhDr. Ján Findra, DrSc.

/25. V. 1984 - Prešov/

Prednášky v Slovenskej jazykovednej spoločnosti
uskutočnené v roku 1983

Bratislava

15. II. - prof. dr. J. Petr, DrSc.: K zdrojom Marxovej
a Engelsovej filozofie jazyka
28. II. - dr. J. Filipec, CSc.: Semaziologicko-onomaziologická
derivácia ako úsek lexikológie
15. III. - prof. dr. Š. Ondruš, CSc.: Kúpnopredajné lexikálne
pole u starých Slovanov a Germánov
29. III. - dr. M. Hayeková, CSc.: Sumerizmy v slovenských
vlastných menách
12. IV. - prof. dr. J. Horecký, DrSc.: Jazyk ako zložitý
jazykový systém
20. IV. - prof. dr. J. Skácel, DrSc.: K sociolingvistike
26. IV. - dr. J. Kačala, DrSc.: Vztahy medzi sémantickou
a gramatickou štruktúrou vety
10. V. - dr. V. Krupa, DrSc.: Typológia jazykových situácií
24. V. - dr. K. Hádek, CSc.: Text a textológia
7. VI. - prof. dr. J. Mistrík, DrSc.: K otázkam pragmalingvis-
tiky
27. IX. - dr. J. Doruľa, CSc.: O vývine pomenovania Slovákov
11. X. - dr. G. Horák, CSc.: Syntaktická štruktúra tautológie
a jej štylistická hodnota
25. X. - prof. dr. Ľ. Novák, DrSc.: Významné osobnosti Pražského
lingvistického krúžku v 30. rokoch
8. XI. - doc. dr. E. Horák, CSc.: Jazykové porovnávanie
24. XI. - dr. R. Šrámek, CSc.: Kategória času v onymickom systéme

29. XI. - prof. dr. Š. Ondruš, CSc.: Deviaty slavistický
kongres v Kyjeve
13. XII. - prof. dr. A. Jedlička, DrSc.: K problematike noriem
v jazykovej situácii
16. XII. - doc. dr. J. Bubak /PĽR/: Formovanie poľských
priezvisk v 16. - 17. storočí

Banská Bystrica

10. XI. - dr. M. Majtán, CSc.: Perspektívy rozvoja súčasnej
slovenskej onomastiky
23. XI. - prof. dr. J. Matejčík, CSc.: Filozofické a metodolo-
gické otázky jazykovedy
- doc. dr. V. Blanár, DrSc.: Lexikálny význam v jazyku
a v reči

Nitra

29. III. - prof. dr. J. Horecký, DrSc.: Metodologické otázky
bilingvizmu
11. X. - dr. P. Pitha, CSc.: Koordinace a valence
13. X. - dr. P. Pitha, CSc.: Valence u neslovesných slovních
druhů
22. X. - prof. dr. J. Oravec, DrSc.: Lingvistické referáty
z IX. slavistického zjazdu v Kyjeve
14. XII. - prof. dr. Ľ. Novák, DrSc.: 4ačiatky modernej
lingvistiky

Prešov

24. II. - dr. J. Kriššáková, CSc.: K slovensko-poľským
jazykovým kontaktom

2. III. - doc. dr. Z. Hanudelová, CSc.: Vývoj ukrajinskej jazykovedy v Československu
2. III. - dr. A. Kundrátová; K problémom používania ukrajinského jazyka v Československu
4. III. - doc. dr. J. Rybák, CSc.: Preklad a konfrontačný opis jazykov
7. IV. - dr. J. Kačala, DrSc.: Jazykové významy v gramatickej a sémantickej stavbe vety
28. IV. - prof. dr. J. Horecký, DrSc.: Obsah a forma ako organizujúci princíp slovnej zásoby
18. V. - doc. dr. J. Rybák, CSc.: K vyjadreniu niektorých kategoriálnych významov v ruštine a v slovenčine
9. VI. - prof. dr. Ľ. Novák, DrSc.: Miesto fražskej školy v dejinách lingvistiky
6. X. - prof. dr. S. Gustavsson: Rusínsky jazyk v Juhoslávii, synchronia a diachronia
20. X. - PhDr. Ján Sabol, CSc.: Teoretické podnety IX. medzinárodného slavistického zjazdu v Kyjeve
20. X. - prof. dr. Ľ. Novák, DrSc.: Matica slovenská a štúdium slovenčiny
30. XI. - prof. dr. V. Schwanzer, CSc.: "Absolútne optimálny jazyk" a problémy konfrontácie jazykov
7. XII. - PhDr. Klára Buzássyová, CSc.: Posesívnosť z konfrontačného hľadiska
8. XII. - dr. K. Buzássyová, CSc.: Výrazový a významový kontakt v esejistickom a publicistickom štýle

15. XII. - dr. J. Sabol, CSc.: Metodologické podnety sovietskej jazykovedy pre výskum slovenčiny
21. XII. - doc. dr. P. Bunganič: K otázke transliterácie zo slovenčiny do ukrajinčiny

Trnava

13. IV. - doc. dr. E. Bajzíkova, CSc.: Zámená z hľadiska vetnej syntaxe
12. V. - dr. B. Hečko: Jazyk a štýl prekladu do slovenčiny
12. X. - dr. P. Pítha, CSc.: Problém sociatívu
7. XII. - prof. dr. Ľ. Novák, DrSc.: Boj o uznanie slovenčiny v 30. rokoch
21. XII. - dr. J. Dubníček: Vlastné mená v lexikografickom spracovaní

KNÍŽNÉ NOVINKY

- V. Elanár: Lexikálno-sémantická rekonštrukcia. Vydavateľstvo Veda 1984, 216 s.

Vychádza štvrtročne v náklade 250 kusov - len pre vnútornú potrebu
Zodpovedá Jozef Mistrík